

Hyppy toivomiseen ja elämiseen

Jiri Weil, *Tähti sydämellä.*

Suomentanut Eero Balk. Basam Books, Helsinki 2002. 236 s.

”Minut oli määrätty olemaan kulke-
matta puistoissa, mutta tiesin, etten
ollut varma, mikä oli puisto ja mikä ei,
oli puiden reunustamia käytäviä, joita
saattoi pitää puutarhoina, mutta saat-
toi olla pitämättäkin” (Jiri Weil).

Tsekkiläis-juutalaisen kirjailijan Jiri Weilin (1900–1959) alkuaan jo vuonna 1949 ilmestyneessä kirjassa *Tähti sydämellä* ollaan natsien miehittäessä Prahassa keskellä toista maailmansotaa. Kirjan päähenkilö Josef Roubicek piilottelee kosteassa ullakkoloukossaan jonkinlaisessa horroksessa. Hän pakenee todellisuutta menneisyyteen ja itse luomiinsa mielikuvi-
maailmoihin. Määräys ilmoit-
tautua seurakunnan viranomaisille keskeyttää eräänä aamuna hänen arkirutiininsa: muistelun ja haaveilun, lämmityspuiden ja ruuan etsimisen. Roubicek saa ommeltavaksi takin rinnukseensa sydämen kohdalle keltaisen tähden, saa työ-
määräyksen hautausmaalle viljelemään vihanneksia ja odottaa omaa vuoronumeroaan juutalaisten kuljetukseen. Tässä kirjan tapahtumat pääpiirteissään.

Kaksi virkamiestä: Kafkan Josef K. ja Weilin Josef Roubicek

Yhtä paljon kuin juutalaisten nöyryttävän kohtalon kuvauksena *Tähti sydämellä* on luettavissa klassisena etsintätarina, jossa matkan päämääränä on itseksi tuleminen: päähenkilön herääminen va-
paaksi ihmisiksi. Alussa on kutsu, ja siten lähdetään matkalle, ensin raitiovau-
nulla seurakunnan virastoon, jonka niljakasta byrokraattisuutta Jiri Weil kuvaa – jos saa sanoa – herkullisesti. Köyhän juutalaismiehen matka kasvottomaan virastoon, jossa virkavastuunsa taakse vetäytyvät ja virkaintoa uhkuvat kai-
kin puolin hyvinvoivat virkamiehet, on tietenkin moneen kertaan kuvattu aihe, mutta se ei tee kuvausta yhtään vähemmän koskettavammaksi – etenkin virkaintoisten naisittamassa ja miehittä-
mässä 2000-luvun Suomessa, jossa Ji-

ri Weilin kirja nyt ilmestyy ensimmäistä kertaa Eero Balkin suomennoksena.

Jiri Weil kirjoittaa arjen fasismista tavalla, joka ei voi olla tuomatta mieleen maamiehensä Franz Kafkan *Oikeusjutun* (1925) Josef K:ta, mutta hänen päähenkilössään – joka hänkin siis on Josef ja entinen pankkivirkailija – ei ole tippakaan virkamiesmäistä omahyväisyyttä ja ko-
peutta. Päin vastoin Josef Roubicek on mitä sympaattisin hahmo puhellessaan menneestä elämästään poissaolevalle rakastetulleen Ruzenalle tai pelastamalleen kolkissa Tuomakselle. Minä-muodossa kerrotun tarinan myötätuntoa herättävä sävy perustuu juuri tähän kotoisaan jutusteluun, joka ei julista mitään, ei saarnaakaan mitään. Eikä keskustelun toinen osapuoli ole mikään abstrakti systeemi, ”maailma” tai ”ihmiskunta”, jolle omaa syyttömyyttä ja toisten mielettömyyttä julistetaan, kuten Josef K:n tapauksessa, vaan omassa arjessa, lähipiirissä elävät läheiset.

Fasismien arki: he ja me

Jiri Weilin kirjan hienous – julmuuden ja kärsimyksen koskettavuuden ja myötätunnon mahdollisuuden mielessä – on hänen tavassaan kuvata fasismien arkea arkisten toimien ja arkisen dialogin kautta. Eikä Weilin yksityiskohtaista kuvausta päähenkilön todellisuuteen havahtumisesta voi oikeastaan väkivaltaa tekemättä redusoida minkäänlaiseksi abstraktiksi selonteoksi. Otetaan esimerkiksi juutalaistähti, josta kirjassa puhutaan ”keltaisena tähtenä”. Yleisesti ottaen se tietenkin tarkoittaa Josef Roubicekin merkitsemistä juutalaiseksi, hänen erottamistaan muista ihmisistä. Mutta vasta tähden kanssa elänyt voi tietää mitä ”keltainen tähti” merkitsee, ja tämän ymmärryksen tavoittelemisen ja siitä kertomisen on Jiri Weil antanut Josef Roubicekin matkan tehtäväksi. Tähden sakaroiden päämääminen ja ompeleminen takinrinnukseen, jotka minäkertoja kuvaa seikkaperäisesti, on vasta ensimmäinen askel, sen jälkeen on vielä totuteltava elämään tähden kanssa: totuttava ihmisten tuijotukseen, totuttava uuteen erilaisuuteensa, muunnettava tuo-
erilaisuuden ja erillisyyden tunto – se ettei enää ole tavallinen – osaksi itseä ja omaa nimeä. Ja kummallista kyllä, tähden kanssa elämisen myötä saadut kokemukset merkitsevät Josef Roubicekil-

le lopulta myös oman vallan ja vastuun pohtimista, havahtumista ja heräämistä oman elämänsä unesta.

Mainittava on Jiri Weilin tapa kuvata meidän ja heidän välistä ykseyttä. ”Heidät” me tunnemme hyvin. ”He” ovat ”natseja”, joista kirjassa puhutaan ”heikkäläisinä”, jotka univormujensa suojissa karjuvat määräyksiään. Tai sitten ”he” ovat nimettömiä virkailijoita, byrokraatteja, jotka toimivat viran suoman määräysvallan puitteissa, piilottelevat virkakaapujensa taakse henkilökohtaista vastuutaan. He kaikki pitävät järjestyksestä ja kurista ja suojelevat kasvojaan erilaisin naamioin. Entä ”me”? ”Me” olemme entisiä pikkuvirkamiehiä, jotka pakenemme todellisuutta ja henkilökohtaista vastuuta, me olemme ”tavallisia”, juutalaisia jotka kyyristelemme mieluummin pelkojemme ja valitustemme suojissa kuin tartumme toimeen.

Myös Josef Roubicek kuului aluksi meihin, jotka eivät välitä, eivät kuuntele, eivät toimi, jotka mieluummin kyyhötävät ja kyyristelevät ja nöyristelevät sen toivon varassa, että jonakin päivänä jonkun ihmeen kautta kaikki tämä päättyy, että kaikki taas voivat elää niin kuin ennenkin. Mutta sitten meistäkin tuli Josef Roubicekille ”heitä”: *Heille sopi paremmin pitää itseään uhreina, jotka välttivät päivittäin vaaran, heille sopi paremmin päättää, että heillä ei ollut muita vaihtoehtoja, heille sopi itse asiassa hyvin olettaa, etteivät he voineet päättää mistään* (90). Mitä oli tapahtunut? Josef Roubicek oli ymmärtänyt, että täytyi myös opetella torjumaan ”ojennetut kädet, jotka hukkuttelisivat [häntä] liittymään kyyryselkien saattueeseen” (158). Hän oli hypännyt ”heidän” rivistään eikä voinut enää palata. Mutta oli vielä ”opeteltava kävelemään varmasti, rynnimään raitiovaunuun, kulkemaan pää pystyssä kadulla” (227).

Havahtuminen ja toivo

Tähti sydämellä käy myös havahtumisen käsikirjasta. Niille, jotka vielä haluaisivat jatkaa unenomaista horrosteluaan se muistuttaa elämän ja toivon ylläpitämisen tarpeesta: vihannesmaan tarpeellisuudesta, hyvistä kirjoista, kaltaisten seuraan hakeutumisesta. *Oli aivan sama, näkisinkö sitä koskaan, oli aivan sama, tietäisikö kukaan, kenen muistoksi olin sen istuttanut, tärkeintä oli, et-*

tä tähän kasvaisi puu, että olin vaihtanut numerot johonkin elävään, joka kasvaisi omien lakiensa mukaan (224). Niille, jotka vielä halusivat antaa toisten jatkaa unenomaista horrosteluaan, se muistuttaa sitkeyden ja toisten asioihin puuttumisen tarpeellisuudesta, herättelystä ja lempeästä tuuppimisesta. Niille, jotka ovat havahtuneet, mutta jo väsyneet, se muistuttaa väsymyksen mukanaan tuomista epäilyksen hetkistä, houkutusesta luovuttaa, antaa periksi: *En enää pelännyt, mutta olin väsynyt, olisi kuitenkin mukavampaa lähteä muiden mukana, olisi kuitenkin parempi antautua, kadota, sukeltaa satojen kuolemaan menevien nimettömien joukkoon* (231). Niille jotka ovat havahtuneet ja päättäneet ylittää pahimpien pelkojensa rajat, se muistuttaa elämän ja kuoleman poispyyhkimästä varmuudesta, elämään heittäytymisestä.

On vaikea tietää, mikä Jiri Weilin *Tähti sydämellä* –kirjassa on totta ja mikä tarua, missä mielessä kirja on omaelämäkerrallinen ja missä määrin se on kuvitteellinen. Selvää on kuitenkin, että Jiri Weil itse kutsuttiin marraskuussa 1942 keskitysleirikuljetukseen. Hänen onnistui kuitenkin välttää kuljetus lavastamalla oma itsemurhansa ja piileskelemällä sodan loppuun saakka. Yhtä selvää on, ettei päähenkilön nimi ole Jiri Weil, vaan Josef Roubicek: taas yksi juutalais-kristillis-islamilaisten kirjallisuuden luomista lukuisista myyttisistä, neuvokkaiden ja uskossaan horjumattomista Joosef-hahmoista. Joosefeita koetellaan, mutta he osaavat kertoa tarinoita ja selittää unia ja pelastautua niiden avulla. Tarinoiden kertominen on Joosefeiden tapa jäsentää elämistä ja aikaa mielettömässä ja täysin ennakoimattomaksi muuttuneessa maailmassa.

Tarina on moneen kertaan luettu ja kuultu, mutta mitä siitä on opittu? Väärin asetettu kysymys, toteaisi luultavasti Jiri Weil, jos vielä eläisi. Tarinoiden tehtävä on luoda toivoa ja lempeyttä ja iloa, muistuttaa meitä yhä uudestaan siitä, että vaikka on paljon helpompi jatkaa elämänsä orjina, meidän on noustava kapinaan, taisteltava oman ihmisarvomme puolesta. On herättävä kohtaamaan todellisuus ja sen mielettömyys. On aika nousta ylös, pantava toimeksi, ajateltava, alettava kantaa vastuuta, lopetettava piilottelu ja kyyristely naamioiden suojissa: virkakaavun, virkavastuun, byrokraatian ja järjestyksen suojissa, tultava esiin

voimattoman uhrin naamion takaa, reipästävä irti keltaiset tähtemme. On aika tulla ihmiseksi, alettava elää, tunnettava iloa ja kärsimystä.

Kirjallisuudentutkijan näkökulmasta yksi Jiri Weilin kirjan ylläpitämä toivo on siinäkin, että hän osoittaa vääräksi aikalaisensa José Ortega y Gasset'n viimeaikoinakin tiuhaan siteeratun ajatuksen taiteen ja elämän välttämättömyydestä, itkun ja naurun tarpeellisuudesta taiteessa. Myös ranskalaisen modernin lyriikan yhtenä keskushahmona pidetylle Mallarméille voi Jiri Weilin kirjan kanssa näyttää pitkää nenää: *Tähti sydämellä* osoittaa upeasti, miten mestaruuden lähellä käy aina lämmin henkäys.

Päivi Sinikka Kosonen

Historialla nykyisyyden kimppuun!

Markku Hyrkkänen, *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Tampere 2002. 283 s.

Kari Palonen, *Quentin Skinner. History, Politics, Rhetoric*. Polity Press, Cambridge 2003. 207 s.

Viime vuosina historiantutkimuksen mieltä ja menetelmiä käsitteleviä kirjoja on ilmestynyt useita. Joku voisi pitää ilmiötä merkinä jopa historiantutkimuksen kriisistä, mutta kyse on itsereflektion yleistymisestä, mikä on filosofisesti katsoen pikemminkin merkki kuokistuksesta. Tampereen yliopiston historiantieteen professori (mvs.) Markku Hyrkkänen on tuottanut ilmeisen pitkän prosessin tuloksena kirjan *Aatehistorian mieli*, jossa hän esittää oman näkemyksensä aatehistorian tutkimuksen mielekkyydestä sekä mielekkääksi ko-